

УДК 334.012.64

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.25.15>**Молінський В.О.**

здобувач ступеня доктора філософії,
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1404-1415>

Molinskyi Volodymyr

State Institution "M.I. Dolishnyi Institute of
Regional Research of the NAS of Ukraine"

ІНСТРУМЕНТИ ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ МСП В УКРАЇНІ

TOOLS FOR STRENGTHENING THE POTENTIAL OF SMES IN UKRAINE

У статті проведено пошук та аналіз інструментів для зміцнення та економічної трансформації малого та середнього підприємництва в Україні в період військового стану та післявоєнного відновлення. Розглянуто діючі грантові та інвестиційні програми підтримки для МСП через державні та міжнародні інституції з особливим акцентом на формуванні збалансованої моделі входу міжнародних компаній на український ринок, так і входу українських МСП у міжнародну торгову співпрацю. Виявлено, що повноцінний розвиток МСП в Україні повинен забезпечуватися через поступову імплементацію законодавства ЄС у національне законодавство України в сфері регулювання державної підтримки малого та середнього бізнесу. Проаналізовано урядові очікування від реалізації Національного плану відновлення України 2023–2032 рр. Окремо увагу приділено дослідженню особливостей створення та функціонування соціального підприємництва та імпакт-фінансуванню.

Ключові слова: мале і середнє підприємництво, грантові програми, соціальне підприємництво, імпакт-інвестиції, міжнародна співпраця.

The article explores and analyses tools for strengthening and economically transforming small and medium-sized enterprises (SMEs) in Ukraine during martial law and the post-war recovery period. The instruments for enhancing the potential of SMEs are systematised, including support for innovative business ideas, access to finance, promotion of infrastructure development, legislative initiatives, the development of marketing strategies, international co-operation, education, and professional training. The study reveals that SMEs face a number of challenges: a lack of affordable financing, limited market access, logistical barriers, a shortage of skilled labour, and increasing regulatory pressure. Despite these obstacles, entrepreneurship remains a driver of socio-economic stability, particularly in regions affected by hostilities. Existing grant and investment support programmes for SMEs implemented through state and international institutions are examined, with special emphasis on creating a balanced model for both the entry of international companies into the Ukrainian market and the integration of Ukrainian SMEs into international trade co-operation. The article analyses the government's expectations regarding the implementation of the National Recovery Plan of Ukraine for 2023–2032. Recognising the importance of small and medium-sized businesses and considering the Government's economic strategy under wartime conditions, state programmes aim to provide multidirectional support for Ukrainian enterprises, helping the economy to withstand challenges and become the foundation for post-war recovery. It is identified that the full development of SMEs in Ukraine should be ensured through the gradual implementation of EU legislation into the national legal framework governing state support for small and medium-sized businesses. It is argued that to develop and sustain production potential in the SME sector, it is necessary to create conditions for the manufacture of high value-added goods using Ukrainian raw materials and exporting finished products abroad. The study determines that under the difficult socio-economic circumstances caused by Russia's military aggression against Ukraine, international financial support (from USAID,

UNDP, the EU, the EBRD, and others) has become a fundamental factor in ensuring the functioning of Ukrainian SMEs through business recovery grants and investment projects. Particular attention is given to examining the formation and operation of social entrepreneurship in Ukraine and the attraction of international capital through the mechanism of impact investing.

Keywords: *small and medium-sized enterprises, grant programmes, social entrepreneurship, impact investing, international co-operation.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження інструментарію та зміцнення потенціалу малих і середніх підприємств (далі – МСП) в Україні зумовлена низкою важливих факторів. Серед них ключову роль відіграють соціально-політичні обставини в яких перебуває Україна впродовж 2022–2025 рр. Військові дії росії проти України призвели до значних соціально-економічних втрат для МСП, через міграцію працездатного населення закордон та падінням споживчого попиту. Багато підприємств зазнали значних втрат доходів, що спричинило труднощі у плануванні на майбутнє. Зростання витрат уздовж всього ланцюга створення вартості та зменшення доступу до банківських кредитів обмежили альтернативні фінансові ресурси для МСП, що спричинило закриття прибуткових підприємств. Від так, пошук та відновлення розвитку малого та середнього бізнесу – надзвичайно важливе багатовимірне завдання для наукового-практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі, наукові дослідження України, що стосуються МСП є важливим аспектом як економічної науки, так і соціальної взаємодії.

В умовах постійної військової агресії росії проти України, значна кількість наукових публікацій українських науковців таких як Богацька Н. [1], Валюс Л. О. [2], Бойда С. [3], Возняк Г. В.[4] зосереджена на пошуку вирішення питань соціально-економічної рівноваги в якій бізнес покликаний переформатуватися частково із класичної моделі ведення бізнесу як отримання прибутку до моделі соціального підприємства для залучення вразливих категорій населення в Україні.

Також ряд науковців Лойко В., Александров, Б. [7], Мініна, В.[8], Дашко І., Михайличенко Л. [5], Онищенко С., Маслій О., Загорулько Т. [11], Діденко А., Кравець О. [6] та інші науковці працюють у сфері дослідження процесу розвитку МСП в Україні, аналізують економічні показники та статистичні дані; вивчають процедури законодавчого регулювання підприємницької діяльності та можливості доступу до кредитів та інвестицій, пропонуючи рекомендації щодо оптимізації фінансових потоків для малих підприємств, а також виявляють проблемні зони та визначають актуальні потреби підприємств для ефективної трансформації бізнес середовища в Україні.

Формулювання цілей статті. Ціллю дослідження є пошук та аналіз інструментів для зміцнення та економічної трансформації України в період військового стану та післявоєнного відновлення, з особливим акцентом на підтримці розвитку українських МСП та формуванні збалансованої моделі входу міжнародних компаній на український ринок, так і входу українських МСП у міжнародну торгівлю співпрацю.

Виклад основного матеріалу. Україна зазнала значного економічного та промислового спаду внаслідок повномасштабної військової агресії. Сектор МСП, на який припадає 82% загальної чисельності робочої сили і який створює найбільшу частку доданої вартості (64%) у собівартості продукції, зазнав значних втрат [12, 13]. До початку конфлікту в Україні було зареєстровано 370 834 підприємства, з яких лише 610 класифікувалися як великі. Державна служба статистики України повідомляє, що малі та середні підприємства становлять 99,98% усіх підприємств у країні, причому найбільша їхня концентрація спостерігається в секторі оптової та роздрібно торгівлі – 42,9%. В інших секторах, таких як сільське, лісове та рибне господарство, переробна промисловість та будівництво, також присутня відносно висока кількість МСП [14].

Сучасні критерії визначення розміру підприємств в Україні було зафіксовано 22 березня 2012 р. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва». Цим законом внесено зміни до Господарського кодексу

України щодо визначення мікро, малого, середнього та великого суб'єктів підприємництва, включаючи підприємства (юридичні особи) та фізичних осіб-підприємців.

В загальному визначення розміру суб'єктів господарювання відповідає визначенню Європейського Союзу, однак містить конкретні критерії лише для суб'єктів мікро, малого та великого розміру. Водночас відсутнє окреме визначення суб'єктів середнього бізнесу. Відповідно до Господарського кодексу, «інші [які не підлягають під визначення мікро, малого та великого бізнесу – ІЕД] суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва». Можна вважати, що питання визначення середнього бізнесу не є до кінця врегульованим в українському законодавстві (табл.1.) [14].

У 2019 році була спроба Міністерства економіки врегулювати критерії визначення середніх суб'єктів підприємництва, для чого було розроблено законопроект з відповідним доповненням та оприлюднено для громадського обговорення. Однак відсутня інформація, що законопроект вносився до Парламенту. Тобто проблема залишається неврегульованою [9].

Актуально для українських МСП є використання державної фінансової підтримки у напрямі початкування власної справи або розширення вже діючих виробничих потужностей. Міністерство цифрової трансформації України спільно із профільними міністерствами України запустили державні цифрові сервіси для бізнесу, зокрема грантові програми, зосереджені на платформі «Дія»:

- Програма «Власна справа»: надає мікрогранти до 250 тис. грн на розвиток власної справи, за умови створення 1–2 робочих місць;
- грант на переробні підприємства: до 8 млн грн на створення або розвиток виробництва;
- грант на садівництво та виноградарство: до 400 тис. грн за гектар для розвитку садів, ягідництва та виноградарства;
- грант на теплиці: До 7 млн грн на створення або розвиток тепличного господарства;
- грант на ветеранський бізнес: До 1 млн грн для учасників бойових дій та членів їхніх сімей.

Особливу увагу державна політика спрямовує на психологічну та підприємницьку ресоціалізацію ветеранів війни. Підтримка здійснюється через програми державного провайдера сервісу реінтеграції ветеранів до продуктивного цивільного життя – Українського ветеранського фонду (далі – УВФ) [15]. УВФ об'єднує цілий спектр можливих запитів від ветеранів та їх сімей таких як:

- щоквартальні конкурсні програми з фінансування проєктів ветеранського бізнесу #ВАРТО,
- компенсація витрат в розмірі до 20 тисяч гривень на купівлю предметів та товарів для ведення власної справи;
- користування платформою «Кар'єра ветерана» (допомога у створенні резюме);
- доступ до онлайн-навчання для здобуття нових навичок та професійних знань;

Таблиця 1

**Визначення мікро, малих, середніх та великих суб'єктів
господарської діяльності в Україні**

Критерій	Великі	Середні	Малі	Мікро
Кількість працівників (середня кількість працівників за звітний період (календарний рік))	більше 250	Всі суб'єкти, які не підпадають під інші критерії	Менше 50	Менше 10
Річний дохід	Більше 50 млн євро	понад 10 мільйонів євро, але не більше 50 мільйонів євро.	Менше 10 млн євро	Менше 2 млн євро

Джерело: складено на основі опрацювання [9, 10]

– для ветеранів – актуальна база вакансій; для роботодавців – актуальна база резюме ветеранів і ветеранок; сприяння у комунікації ветеранів і роботодавців), юридичні консультації для ветеранів і їхніх родин та інші сервіси [15].

Також, актуальною залишається державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка була започаткована у лютому 2020 року з метою підтримки розвитку малого та середнього бізнесу. Її реалізацією займається Фонд розвитку підприємництва, виступаючи агентом держави у впровадженні програм підтримки МСП.

Незважаючи на негативні чинники війни, МСП в Україні має здатність швидко адаптуватися до змін ринку, оперативно змінюючи бізнес-моделі, переорієнтовуються на нові продукти та послуги (зокрема – цифрові, військові, логістичні, побутові).

Науково-аналітичні дослідження показують, що для забезпечення сталого розвитку та зміцнення потенціалу МСП необхідно формувати напрями та інструменти як на рівні державної політики, міжнародної співпраці та налагодження ефективних внутрішніх бізнес процесів на рівні підприємства. (табл. 2) Ці інструменти можуть впроваджуватись як державними, так і міжнародними організаціями (USAID, ПРООН ЄС, ЄБРР, тощо), а також місцевими громадами.

Таблиця 2

Напрями та інструменти зміцнення потенціалу МСП в Україні

Напрямок	Інструменти	Реалізація
Підтримка інноваційних бізнес-ідей	Фінансування стартапів	Забезпечення доступу до інвестицій для нових підприємств.
	Співпраця з науковими установами	Сприяння партнерству між бізнесом і наукою для впровадження інновацій.
Доступність до фінансування	Мікрокредитування	Запровадження програм мікрокредитування для підприємств.
	Гранти та субсидії	Надання фінансової підтримки для розвитку бізнесу.
Сприяння розвитку інфраструктури	Бізнес-інкубатори	Створення платформ для підтримки нових підприємств.
	Логістичні рішення	Поліпшення транспортної та комунікаційної інфраструктури.
	Цифрові рішення	Широке впровадження цифрових рішень (електронна звітність, CRM, онлайн-торгівля, fintech), зокрема завдяки підтримці платформи «Дія» та державної політики цифровізації.
Законодавчі ініціативи	Спрощення регуляторних процедур	Зменшення бюрократичних бар'єрів для ведення бізнесу.
	Захист прав підприємств	Забезпечення правової підтримки та захисту інтересів МСП.
Розвиток маркетингових стратегій	Дослідження ринку	Сприяння підприємствам у розумінні потреб споживачів.
	Промовання продукції	Підтримка участі МСП у виставках і ярмарках.
	Вихід на міжнародні ринки	Сприяння експортним можливостям для українських підприємств.
Міжнародна співпраця	Партнерства з іноземними компаніями	Налагодження контактів для обміну досвідом.
	Навчальні програми	Розвиток міжнародних обмінів, курсів і тренінгів для підприємств
Освіта та підвищення кваліфікації	Підтримка підприємницької освіти	Впровадження курсів у навчальних закладах.

Джерело: складено на основі опрацювання [9, 10, 13, 16]

Актуальність підтримки малого та середнього бізнесу визначаються у контексті Національної економічної стратегії до 2030 року, акту про малий бізнес та реформ дерегуляції, які відображається у стратегічних цілях розвитку підприємництва. Підтримка МСП вважається життєво важливою у Національному плані відновлення України, метою якого є сприяння економічному зростанню та розвитку шляхом заохочення приватних та міжнародних інвестицій та підприємництва. Очікувані результати від реалізації Національного плану відновлення України впродовж 2023–2032 рр. наведені у табл. 3., при цьому щорічний приріст реального ВВП планується >7% [9].

Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки: military-tech (високотехнологічне озброєння); металургія, гірничо-промисловість і машинобудування; сільське господарство та харчова промисловість; ІТ-галузь. Саме на ці галузі будуть спрямовані основні зусилля для їх розвитку з державного бюджету.

Від так, для розвитку та підтримки виробничого потенціалу у секторі МСП необхідним створення умов для виробництва товарів з високою доданою вартістю із використанням української сировини та експортом готової продукції за межі України.

Потужний сільськогосподарський сектор України відіграє одну із ключових секторів у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Підтримка малих та середніх підприємств (МСП) в аграрному секторі є надзвичайно важливою для відновлення України. Військова агресія висвітлила критичну вразливість аграрного сектору України, зокрема, відсутність диверсифікації логістики. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати переробка сировини на території України та залучення інвестицій у цей сектор. Впроваджуючи стандарти Європейського Союзу (ЄС), українські підприємства можуть ще більше інтегруватися в європейські та глобальні ланцюги постачання.

Так, станом на травень 2023 року Україна пережила значне зростання експорту, який у річному обчисленні зріс на 7,6% з 3,127 млн доларів США до 2,905 млн доларів США у відповідному періоді 2022 року. Також спостерігався значний сплеск українського імпорту, який у річному обчисленні зріс на 35,2%, досягнувши 5,046 млн доларів США порівняно з 3,731 млн доларів США у тому самому місяці попереднього року.¹³ Основними статтями українського експорту є залізна руда, олія, пшениця, кукурудза та напівфабрикати із заліза, а основними напрямками експорту є Китай, Польща, Туреччина, країни колишнього Радянського Союзу та Італія. Що стосується імпорту, то основними статтями імпорту для України є нафтопродукти, автомобілі, нафтовий газ, упаковані ліки та вугільні брикети [12, 14].

Окрім, експортно-імпоротної взаємодії, в період військових дій, міжнародна фінансова підтримка набуває ознак фундаментального чинника для функціонування українських МСП через отримання грантів на відновлення бізнесу та підтримку бізнес-цілей, пошук рекомендацій від успішних компаній, які подолали подібні виклики на подібних ринках, використання досвіду міжнародних підприємств та сприяння міжнародному партнерству. Слід зазначити, що існує також попит на гранти для участі в ділових навчальних поїздках та міжнародних виставках. Вирішальну роль у підтримці зростання сектору

Таблиця 3

**Очікувані результати від реалізації
Національного плану відновлення України 2023–2032 рр.**

Параметр	2023–2025рр.	2026–2032рр.	Всі 10 років
Кількість проєктів	580	270	850
Фінансування	>350 млрд. дол	>400 млрд. дол	>750 млрд. дол
Індекс економічної складності	Топ 40 країн	Топ 25 країн	Топ 25 країн
Індекс людського капіталу	Топ-40 країн	Топ 25 країн	Топ 25 країн

Джерело: складено на основі опрацювання [10]

МСП відіграють місцеві органи влади та існуюча українська підприємницька екосистема. Їхні ініціативи включають полегшення доступу до виробничих потужностей, послуг з підтримки та нових технологій для підприємців та власників бізнесу.

Європейський Союз підтримує євроінтеграційні прагнення України і започатковані демократичні та економічні реформи [16]. На міжнародному рівні уряди, благодійники та інституційні донори співпрацюють для задоволення зростаючих гуманітарних потреб України. Хоча зусилля з надання допомоги під час конфлікту привертають значну увагу, не менш важливо визначити пріоритети економічного відновлення та підтримки українського бізнесу.

Незважаючи на тривалі військові дії на території України, розвиток МСП має потенціал до широкомасштабного впливу на різні Цілі сталого розвитку (далі – ЦСР), включаючи подолання бідності (ЦСР 1), подолання голоду (ЦСР 2), міцне здоров’я і благополуччя (ЦСР 3), інклюзивне та стале економічне зростання, зайнятість та гідну працю (ЦСР 8), а також сталу індустріалізацію та сприяння інноваціям (ЦСР 9) [16].

Яскравим прикладом поєднання ЦСР, а відтак і соціального та економічних ефектів в Україні актуалізація розвитку соціального підприємництва серед МСП. Соціальне підприємництво виходить за рамки традиційних громадських та комерційних секторів, щоб створити новий соціальний вид взаємодії у бізнес середовищі через створення та структурування інноваційних бізнес-моделей, які вирішуватимуть соціальні проблеми (зайнятість та самореалізація внутрішньо-переміщених осіб, ветеранів війни, людей із інвалідністю) і генеруватимуть прибуток [4].

Соціальні підприємства – основні суб’єкти діяльності, які займаються економічними, соціальними та проблемами довкілля, що виникають у суспільстві. Тому соціальні підприємства існують на перетині різних видів меж: секторальних (держави, приватного бізнесу, кооперативів, асоціацій), ресурсів (отримуючи їх із ринку, державного замовлення, грантів, філантропії) і сфер діяльності. Соціальна місія соціальних підприємств визначає сферу діяльності, у якій вони діють, починаючи від традиційних (доступ до соціальних послуг і охорони здоров’я, інтеграції через працевлаштування) до найбільш інноваційних (міграція, старіння, фінанси, енергетики і транспорт, система постачання продуктів харчування, економіка замкнутого циклу, економіка спільного споживання тощо). Соціальні підприємства розробляють та поширюють нові підходи до досягнення Глобальних цілей сталого розвитку на локальному та національному рівнях, із використанням як традиційних бізнес практик, так і інновацій.

У цьому часі, є діючими міжнародні грантові ініціативи Європейського союзу у сфері соціального підприємництва EU4Business/ЄСзаБізнес [16]. Прикладом EU4Business/ЄСзаБізнес є грантова програма House of Europe («Дім Європи»), що фінансується Європейським Союзом і втілюється Goethe-Institut Україна, створена для підтримки професійного та творчого обміну між українцями та їхніми колегами в країнах ЄС і Великій Британії. Також, міжнародний фонд «Відродження» в рамках проекту “EU4USociety” у співпраці з Європейським Союзом проводить на постійній основі конкурс «Краудфандінг для соціального підприємництва», мета якого зміцнити діючі соціальні підприємства, популяризувати соціальне підприємництво та створити позитивну практику залучення соціальними підприємствами коштів спільноти.

Окрім, безповоротної грантової фінансової допомоги від держави чи міжнародних інституцій для відновлення МПС може бути застосована змішана модель фінансування – імпакт-інвестування.

Ідея імпакт-інвестування – це тип інвестування, який спрямований не лише на отримання фінансового прибутку, а й на досягнення конкретних позитивних наслідків у вигляді розвитку ринку, соціального розвитку чи покращення стану довкілля – з’явилася у фінансовій індустрії протягом останніх десяти років [2].

Імпакт-інвестування відіграло важливу роль у просуванні глобального інвестиційного ландшафту від одностороннього розуміння грошового прибутку до більш сталої

та інклюзивної підтримки приватного сектору. Імпакт-інвестування відрізняється від соціально відповідального інвестування тим, що підтримує компанії, які проактивно змінюють світ на краще, тоді як соціально відповідальне інвестування більше зосереджується лише на зменшенні ризику заподіяння шкоди.

Висновки. Формування та реалізація потенціалу малого та середнього підприємництва в Україні є ключовим аспектом для стабільного економічного розвитку. Необхідно зосередитися на усуненні існуючих бар'єрів та запровадженні ефективних механізмів підтримки, щоб забезпечити успішне функціонування та розвиток цього сектору.

Підтримка нестабільних і постраждалих від конфлікту держав на шляху до стабільності та процвітання вимагає інноваційних рішень, які поєднують вплив і стабільність з фінансовою вигодою, а також об'єднують різні зацікавлені сторони з державного, приватного та громадського секторів для збільшення результату та зменшення ризиків. При цьому, повноцінний розвиток МСП в Україні має забезпечуватися через поступову імплементацію законодавства ЄС у національне законодавство України в сфері регулювання державної підтримки малого та середнього бізнесу. Україна може отримати вигоду від такого підходу у багатьох аспектах, зокрема:

- Покращення доступу до фінансування може допомогти українським МСП відновитися, масштабуватися та вийти на нові експортні ринки, такі як Європейський Союз та інші.

- Збільшення фінансування МСП в Україні прискорить післявоєнну відбудову країни та відновлення її економіки.

- Оскільки МСП є основним джерелом робочої сили в країні, покращення доступу до фінансування сприятиме створенню нових робочих місць і безпосередньо при несе користь бідним і вразливим верствам населення, особливо жінкам і молоді, тим самим безпосередньо скорочуючи рівень бідності, збільшуючи доходи і позитивно впливаючи на інвестиції домогосподарств в освіту й охорону здоров'я як відразу, так і в перспективі.

- МСП будуть заохочуватися до модернізації своїх виробничих процесів відповідно до стандартів сталого розвитку в обмін на більш доступні фінансові продукти або кращі умови фінансування, реконструюючи свій бізнес відповідно до Зеленого курсу ЄС, щоб уникнути будь-яких відступів від нього.

Враховуючи зростаючий інтерес та прихильність міжнародних інвесторів до позитивного соціального та екологічного впливу, прийняття ЦСР може допомогти українським МСП вийти на європейські ринки та отримати додаткове фінансування від іноземних партнерів для відновлення, реконструкції, розвитку та зростання.

Список використаних джерел:

1. Богацька Н. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-4>
2. Бойда С. Соціальне підприємництво як інструмент післявоєнної відбудови економіки України. *Економіка та суспільство*, 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25>
3. Валюс Л.О. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 2 (02). С. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2>
4. Возняк Г. В. Молінський В.О. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільних проблем. монографія. *Відновлення та реінтеграція: науковий погляд на стратегічні шляхи до сталого розвитку*: монографія/ О. С. Власюк, А. І. Мокій, Н. С. Науменко, А. А. Степанова, І. О. Цимбалюк, Н. В. Павліха, Г. В. Возняк, В. О. Молінський, В. В. Швець, О. А. Корнелюк; заг. ред. І. О. Цимбалюк, упорядкування Н. В. Павліха. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 231 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24527-2024>
5. Дашко І., Михайліченко Л. Розвиток економіки України під час війни. *Молодий вчений*. 2024. № 4(128). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6177/6044>
6. Діденко А.В., Кравець О.В. Тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 27. С. 39–43.

7. Лойко В., Александров Б. Розвиток мікро-, малих та середніх підприємств України в період війни. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*, 2024. № 1(13). С. 273–284. DOI: <https://doi.org/10.32750/2024-0127>
8. Мініна В. Провідники економічного прогресу: роль малих та середніх підприємств у зростанні зайнятості та доходів в Україні. *Економіка та суспільство*, 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-30>
9. Національна економічна стратегія 2030. URL: <https://nes2030.org.ua> (дата звернення: 20.09.2025)
10. Національний план відновлення України URL: <https://recovery.gov.ua> (дата звернення: 20.09.2025)
11. Онищенко С., Маслій О., Загорулько Т. Виклики та загрози соціально-економічної безпеці України в мовах воєнного стану. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. 2023. Т. 1(88). С. 135–143.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 23.08.2025).
13. Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (дата звернення: 20.09.2025).
14. Статистка. Діяльність підприємств (2024). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 24.08.2025).
15. Український ветеранський фонд. Офіційний сайт. URL: <https://veteranfund.com.ua> (дата звернення: 20.09.2025).
16. EU4Business. Офіційний сайт. URL: <https://eu4business.org.ua> (дата звернення: 20.09.2025).

References:

1. Bohats'ka N. (2023) Perspektyvy rozvytku sotsial'noho pidpryyemnytstva v Ukraini [Prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, vol. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-4>
2. Boyda S. (2023) Sotsial'ne pidpryyemnytstvo yak instrument pislyavoyennnoyi vidbudovy ekonomiky Ukrainy [Social entrepreneurship as a tool for the post-war reconstruction of the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, vol. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25>
3. Valyus L. O. (2023) Vyna v Ukraini yak katalizator rozvytku sotsial'noho pidpryyemnytstva [The war in Ukraine as a catalyst for the development of social entrepreneurship]. *Transformatsiyna ekonomika – Transformational Economics*, vol 2(02). pp. 10–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2>
4. Voznyak H. V., Molins'kyi V. O. (2024) Sotsial'ne pidpryyemnytstvo yak instrument vyrishennya suspil'nykh problem. Monohrafiya [Social entrepreneurship as a tool for solving social problems] In zah. red. I. O. Tsybalyuk, uporyadkuvannya N. V. Pavlikha. (Eds.). Vidnovlennya ta reintehratsiya: naukovyy pohlyad na stratehichni shlyakhy do staloho rozvytku [Recovery and reintegration: a scientific view on strategic paths to sustainable development: monograph]. Luts'k: Vezha-Druk, pp. 104–120. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24527> (in Ukrainian)
5. Dashko I., Mykhaylichenko L. (2024) Rozvytok ekonomiky Ukrainy pid chas viyny. [The development of the economy of Ukraine during the war] *Molodyy vcheny – Young scientis*, vol 4(128). Available at: <https://molodyivcheny.ua/index.php/journal/article/view/6177/6044>
6. Didenko A. V., Kravets' O. V. (2023) Tendentsiyi rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukraini. [Trends in the development of small business in Ukraine]. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi – Entrepreneurship and Innovation*. vol. 27. pp. 39–43.
7. Loyko V., Aleksandrov B. (2024) Rozvytok mikro-, malykh ta srednikh pidpryyemstv Ukrainy v period viyny. [Development of micro, small and medium-sized enterprises of Ukraine during the war]. *Yevropeys'kyi naukovy zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsiy – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, vol. 1(13). pp. 273–284. DOI: <https://doi.org/10.32750/2024-0127>
8. Minina V. (2023) Providnyky ekonomichnoho prohresu: rol' malykh ta srednikh pidpryyemstv u zrostanni zaynyatosti ta dokhodiv v Ukraini. [Leaders of economic progress: the role of small

and medium-sized enterprises in the growth of employment and income in Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and Society*, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-30>

9. Natsional'na ekonomichna stratehiya 2030. [National Economic Strategy 2030]. Available at: <https://nes2030.org.ua> (accessed September 2, 2025).

10. Natsional'nyy plan vidnovlennya Ukrainy. [National Recovery Plan of Ukraine] Available at: <https://recovery.gov.ua> (accessed September 20, 2025).

11. Onyshchenko S., Masliy O., Zahorul'ko T. (2023) Vyklyky ta zahrozy sotsial'no-ekonomichnoyi bezpetsi Ukrainy v movakh voyennoho stanu. [Challenges and threats to the socio-economic security of Ukraine in the languages of martial law]. *Naukovyy zhurnal "Ekonomika i rehion" – Scientific journal "Economy and Region"*. vol. 1(88). pp. 135–143.

12. Statystka. Diyal'nist' pidpryyemstv 2024. Statistician. Activity of enterprises (2025). Available at: <https://ukrstat.gov.ua> (accessed September 20, 2025).

13. Problemy rozvytku maloho ta seredn'oho biznesu v Ukraini yak osnovnoho dzhерela robochyykh mist'. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. [Problems of development of small and medium-sized businesses in Ukraine as the main source of jobs. National Institute for Strategic Studies]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak> (accessed September 20, 2025).

14. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy. Statystychna informatsiya. [Official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information] Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (accessed September 20, 2025).

15. Ukrayins'kyy veterans'kyy fond. Ofitsiynyy sayt [Ukrainian Veterans Fund. Official website]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/> (accessed September 20, 2025).

16. EU4Business. Ofitsiynyy sayt. [EU4Business. Official website] Available at: (accessed September 20, 2025).

Стаття надійшла: 14.08.2025

Стаття прийнята: 22.09.2025

Стаття опублікована: 31.10.2025